

РИТУАЛ І ФОЛЬКЛОР

УДК 398.8:392.5 (=161.2'282.2)

Весільні пісні та звичаї Лемківщини на українсько- словацькому суміжжі

Тетяна САВАРИН

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
ім. І. Я. Горбачевського»
46001, м. Тернопіль, майдан Волі, 1
E-mail: tanya-savaryn@rambler.ru

На багатому джерельному матеріалі, із широкими порівняльними паралелями у статті розглянуто лемківську весільну обрядову пісенність, простежено її українську основу. Лемківська весільна обрядова пісня – це невід’ємна частина загальноукраїнського пісенного фонду, яка має свої специфічні особливості, зумовлені близьким сусідством лемків із поляками та словаками. Закономірно, що ці особливості найкраще виявляються при порівнянні лемківської весільної пісенності з аналогічною пісенною традицією західних слов’ян. Лемки по обох схилах Карпатського хребта створили багатий автентичний цикл весільних пісень. Серед специфічно лемківських пісень, вважає автор, найбільше жартівливих коломийкового розміру. Аналіз цих та інших лемківських піснетворів, зокрема весільних обрядових пісень, свідчить про їхню високу естетичну цінність. Вона виявляється у глибокому психологізмі змісту, багатстві та яскравості поетичних образів, у розмаїтті ритміки і строфіки, докладності відображення весільного обрядодійства та церемоніалу.

Ключові слова: весільні обрядові пісні, обряд, весілля, архаїчний, регіональний, етнокультура.

Унаслідок злочинної депортації лемків із їх материзни у підпольській частині території у другій половині ХХ ст., а також у результаті асиміляційних процесів на підсловацькій території Лемківщини на сьогодні склалася загрозлива ситуація для існування та розвитку лемківського етнокультурного комплексу.

Унікальність цього комплексу полягає в тому, що він значною мірою зберіг архаїчні елементи народнопоетичних традицій, витоки яких нерідко сягають доби індоєвропейської спільності. Ось чому лемківський фольклор становить велику наукову цінність для пізнання генези фольклорно-етнографічних, лінгвістичних та етнокультурних явищ. Весільна пісенна обрядовість є одним із найбільш консервативних сегментів у фольклорному фонді лемків.

Прикордонне розташування лемківського краю зумовило взаємозбагачуюче співіснування національних культур східно- і західнослов’янських народів, у тому числі і їх фольклору. Локалізований окремою територією фольклорний матеріал виявляє певні регіональні особливості (а вони, у нашому випадку, репрезентують цілий комплекс міжетнічних ознак), з’ясування яких дає можливість глибше зрозуміти його функціонально-семантичну структуру, фольклорно-обрядову поетику, естетичну цінність.

Порівняльний аналіз лемківської весільної пісенності з польським і словацьким регіональним матеріалом передбачає визначення локально-національного та загаль-

нолюдського, репрезентованого текстовими ситуаціями, символікою й образністю, у яких сповна виявляються етнопсихологічні особливості носіїв фольклору.

Хоча українська фольклористика і має записи весільного фольклору Лемківщини та окремі статті про нього, цей розділ усної словесності ще не був об'єктом спеціального дослідження у міжетнічному словацько-польському контексті.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити й проаналізувати локальні особливості лемківського весільного обряду, весільної пісенності та з'ясувати процеси їх усебічної взаємодії з весільною пісенною обрядовістю східних словаків і польських гуралів.

В основі дослідження – фольклорно-етнографічні описи весільної обрядовості лемків, польських гуралів і східних словаків, що виконали дослідники XIX – XX ст., частково власні записи лемківського фольклорного матеріалу, які було здійснено упродовж 2000–2010 років, а також архівні матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові.

Лемківська весільна обрядовість і пісенність досі не була об'єктом дослідження як одноцільний етнокультурний комплекс у міжетнічному середовищі. Слід відзначити заслуги Ф. Колесси у вивченні лемківського фольклору, ініціювання цим ученим порівняльного підходу [4]. Велику цінність для дослідження південно-лемківського фольклору мають праці В. Гнатюка, зокрема його розвідка “Весілля в Керестурі” (1908) [1]. Цікаві судження про лемківську весільну пісенну обрядовість знаходимо у працях Я. Головацького, І. Верхратського.

Важливу роль в історії дослідження лемківського весільного обряду відіграла антологія українського фольклору Східної Словаччини “З глибини віків” (уклав М. Мушинка), видана 1967 р. Поданий там опис весілля на Лабірщині є на сьогодні чи не найповнішим [2].

Чи не найбільше значення для дослідження лемківських весільних звичаїв та обрядових пісень має двотомна праця “Лемківщина” (1988) [5], де поміщено описи весілля Південної і Північної Лемківщини, які зробили М. Мушинка та М. Сивицький. Прагнення якомога повніше зафіксувати лемківське весілля не згасає і в теперішній час, про що свідчить робота над великою енциклопедією Лемківщини, де заплановано розділ, присвячений лемківському весіллю. Утім, потрібно зазначити, що досі зацікавлення Лемківщиною та її фольклором переважно мало емпіричний характер і не претендувало на широкі теоретичні узагальнення. Тому й досі немає комплексної праці, у якій було б усебічно досліджено весільні обрядові пісні (та й інші жанри народної творчості) українських лемків у контексті їх міжетнічних зв'язків із сусідніми західнослов'янськими народами [6, с. 141].

Для аналізу регіонального фольклору важливими є праці про методику та методологію вивчення фольклорного регіоналізму. Праця Р. Кирчіва “Із фольклорних регіонів України” (Львів, 2002) [3], у якій нас найбільше зацікавив розділ “Фольклорна традиція лемків”, стала логічним завершенням усього емпіричного набутку пошуковців-дослідників українського фольклору, у тому числі й лемківського.

У лемківських весільних обрядових піснях відображено регіональний варіант традиційного українського весілля, який містить чимало загальноукраїнських рис. До них зараховуємо сватання, заручини, обряд приготування короваю, прибирання весільного деревця, виття вінків, обсіпання молодих зерном, обмін подарунками між нареченими у передвесільній обрядовості, зустріч молодих у вивернутому кожусі, покривання молодої головним жіночим убором, приготування шлюбної постелі та інші. Спільними є також назви окремих весільних чинів: староста, дружба, дружка, сват, свашка та ритуальні весільні страви: курка, мед, каша, коровай тощо.

Весільні обрядові пісні лемків мають і специфічно карпатські елементи, зумовлені географічним розташуванням Лемківщини, культом землеробства і скотарства, збереженням давніх галузей господарства, маловідомих в інших місцевостях

України. Весільна пісенність пов'язана з такими обрядодіями, як обряд сватання, що складався із дворазової зустрічі батьків молодих та їх посередників; прив'язування молодому до кишені *хустки* як знак згоди на одруження (у традиційному українському весіллі – частіше рушник); *сир* як обрядова весільна страва; триразове публічне оголошення в церкві про намір молодих одружитися; *пірко* як ознака заручення молодого; збереження ритуальних танців у довесільний період; ретельне шанування рослинних і землеробських культів (обряд вінкоплетин); *яблуко* в ролі прикраси весільного деревця; роздільність весільних обрядодійств у молодого та молодого; своєрідне вшанування порогу як культового місця при виході молодих із хати (схрещування дружбівських *топірців*); напутні промови старости упродовж усього весілля; широке побутування обряду вмивання молодих; малохарактерність звичаю комори та демонстрації невинності нареченої тощо [8:114].

Своєрідний історичний розвиток, довголітня відірваність від українських земель, іноетнічне оточення Пряшівщини та галицької Лемківщини спричинили появу специфічних локальних особливостей традиційної етнокультури, що викликають велике зацікавлення в етнографів і фольклористів. До них належать:

- спосіб повідомлення про результати сватання: “сіно” – згода, “солома” – відмова”;
- своєрідність обряду заручин (підставна наречена, магичні оберти молодих);
- урочисте відпровадження молодих до сповіді перед шлюбом (поклін батькам, присутність старости, дружби);
- знак повідомлення про майбутнє весілля – наліплювання на вікна листочків барвінку, що осипалися на вінкоплетинах;
- локальність весільної символіки, що полягає в специфічності форм, матеріалу й термінології (*бокрейда, чекан* та ін.);
- спеціальні промови-звернення при запрошуванні гостей на весілля;
- специфічність основних обрядових страв: *гіркий сир, сос, яєшня, рисова каша, капуста*;
- обряд прощання молодого з друзями як своєрідне замовляння на швидке їх заміжжя;
- найменування весільного обрядового хліба для обдарування молодою новою родиною (*балець, привика́нець*);
- своєрідне вшанування культових місць в домі молодого при обрядах переходу (входження молодого в дім чоловіка з хлібом на голові, випускання на порозі яйця та ін.);
- використання дерев'яних шпильок із яблуневих галузок для зачіски заміжньої жінки при очіпках;
- специфічність ритуалу очищення молодих (вмивання молодих на річці водою, що стікає з весільних віночків, витирання сорочкою, розпалювання вогню перед дверима хати та ін.) тощо [8, с. 115].

Водночас тісне сусідство лемків із західними слов'янами стало першопричиною активних взаємовпливів у їх весільній обрядовості. Тому, попри архаїчні форми та елементи, весільна пісенність лемківського варіанта українського обряду характеризується деякими відмінностями, зумовленими контактами із словацькою та польською пісенними традиціями. З огляду на історичні, політичні та соціальні умови, можна виділити певні особливості лемківського весілля, які мають аналогії у весільній обрядовості західних слов'ян:

- окремі назви лемківських весільних чинів із польськими та словацькими (*маршалок, вида́вця, пан мло́дий, пані мло́да*);
- назва обряду сватання у галицьких лемків та поляків – *зальоти*;
- назва звичаю оголошення в церкві про намір одружитись – *оглашки*, що поширена в українців Пряшівщини та словаків;

- виголошення традиційних промов як характерна особливість лемківського і польського весілля в окремі моменти весільного обрядодійства;
- побутування ритуальних танців у довесільний період на всіх територіях Лемківщини, а також у словаків, подекуди навіть під однією назвою (*дружбівський танець*);
- звичай "*відігравання на добраніч*" увечері перед весіллям, розповсюджений на галицькій Лемківщині та в Польщі;
- спільність подекуди в назвах обрядового хліба у лемків і словаків (*радосниковий калач, стільник*);
- побутування у лемків Східної Словаччини (рідше у галицьких лемків), поряд з весільним вінком нареченої, *парті* – символу зарученої дівчини;
- назва весільного деревця *ріщка*, спільна для галицьких лемків та поляків;
- схожість південнолемківської та закарпатської *застави* за формою, набором прикрас та назвою з весільною атрибутикою словаків;
- звичай відгадування *підставної нареченої* на заручинах, перед шлюбом і після шлюбу;
- звичай замикати двері при зустрічі молодих після шлюбу в домі молодої;
- стримування від їжі молодими під час спільного посаду на Закарпатті та у Словаччині;
- *танці в корчмі* як окремий обрядовий елемент у галицьких лемків та поляків;
- платний танець з молодою наприкінці весілля характерний для лемків і словаків;
- звичай *дівника* при обдаровуванні молодої у південних лемків і словаків тощо.

Аналіз весільної лемківської пісенності у межових контактах з польською і словацькою дозволяє зауважити, що в карпатській групі знаходимо весільні пісні: 1) спільні для лемків, словаків і поляків (так звані пісні карпатського циклу); 2) спільні тільки для лемків і словаків; 3) місцеві, локальні пісні, характерні тільки для лемків [7, с. 74].

Давня спорідненість слов'янських народів, тривалі історико-культурні взаємини українських лемків, словаків і поляків не минули безслідно. Вони призвели до появи подібних пісень, які, до того ж, демонструють унікальний синтез різних етнічних елементів.

У нашому дослідженні виділяємо сім весільних пісень, спільних для лемків, словаків і поляків: "Зійди, Господи, з неба", "Ой, сідай, сідай, кохання моє", "Познати, познати", "Мислиш ти, Маричко", "Виля Ганічка віночок", "Сидит млода за столиком", "А за нашим хижом копа сіна" [7, с. 75].

Винятково важливим фактором етнокультурного обміну у межових смугах сусідства народів був політичний статус етносів. Між панівним і поневоленним народами завжди виникав психологічний бар'єр відчуження. У той же час між підневільними етносами існувала атмосфера взаєморозуміння, що сприяло культурному взаємобміну. Очевидно, саме тому знаходимо 18 весільних пісень, спільних для лемків і словаків, причому майже відсутні лемківсько-польські паралелі.

Попри спільність і специфічність пісень лемків, словаків та поляків, їх музичний фольклор закономірно виявляє тісний генетичний зв'язок із фольклором своїх народів. На українському матеріалі це переконливо довів ще Ф. Колесса.

Лемки по обох схилах Карпатського хребта створили багатий автентичний цикл весільних пісень. До них належать: "Ідемо в ліс на барвінок", "Ходила Ганічка на цвинтар на зілля", "Встала Марися рано", "Вивили зме ріщку", "Свашки заставу вили", "Треба би нам стільця широкого", "Пришли нам ту приданяни" та ін. Зазначимо, що серед специфічно лемківських пісень – найбільше жартівливих коломийкового розміру.

Аналіз лемківських весільних обрядових пісень свідчить і про їхню високу естетичну вартість, що виявляється у глибокому психологізмі змісту, багатстві та яскравості поетичних образів, у розмаїтті ритміки і строфіки, докладності відображення весільного обрядодійства та церемоніалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Весіле в Керестурі (Бач-бодрогської столиці, в полудневій Угорщині) / Володимир Гнатюк // Матеріали до української етнології. - Львів, 1908. - Т. X. - С. 30-80.
2. З глибини віків: Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини / склад М. Мушинка. - Братіслава; Пряшів: Словацьке пед. вид-во, Відділ укр. літ-ри, 1967. - 397 с.
3. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті / Роман Кирчів. - Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2002. - 349 с.
4. Колесса Ф. Карпатський цикл народних пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам) / Філарет Колесса. - Прага, 1929. - С. 93-114. (Sbornik prací I Sjezdu Slovanských filologů v Praze; Sv. 2).
5. Лемківщина. Земля - Люди - Історія - Культура: у 2 т. // Записки Наук. товариства імені Шевченка. - Т. 206 (історично-філософська секція). - Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. - Т. 1. - 568 с.; Т. 2. - 345 с.
6. Саварин Т. Історія фіксації та дослідження лемківських весільних обрядових пісень у післявоєнний період (галицька Лемківщина) / Тетяна Саварин // Studia metodologica. - 2005. - № 15. - С. 138-142.
7. Саварин Т. В. Лемківські весільні обрядові пісні в міжетнічному контексті: особливості дослідження / Т. В. Саварин // Наукові праці: Науково-методичний журнал. - Філологія. Літературознавство. - Миколаїв, 2011. - Вип. 4. - С. 73-76.
8. Цимбал Т. Локальні особливості лемківського весільного обряду / Тетяна Цимбал // Studia metodologica. - 2002. - № 12. - С. 113-118.

Lemky Wedding Ritual Songs in Ukrainian and Slovakian Contiguity

Tetiana SAVARYN

Lemky wedding ritual songs are reviewed in the article based on their rich sources with wide comparative parallels, their Ukrainian background is traced, Lemky wedding ritual song is an integral part of the Ukrainian song fund having its specific peculiarities predetermined by Lemky's close neighborhood with Poles and Slovaks. Naturally, these peculiarities are best identified when comparing them with the similar song tradition of western Slavs, Lemky on both sides of the Carpathian Mountains created a rich authentic cycle of wedding songs. According to the author, among specific Lemky songs, humorous song with kolomyika run are the most numerous. The analysis of these and other Lemky songs, including wedding ritual songs, proves their high poetical value. It is expressed in the deep psychology of content, richness and brightness of poetic images, diversity of rhythms and stanzas, thoroughness in reflecting wedding ritual and ceremony.

Key words: wedding ritual songs, ceremony, wedding, archaic, regional, ethnic culture.

Стаття надійшла до редколегії 10.08.2015

Прийнята до друку 21.09.2015